

ՊԱՅԾԱՌԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ ԿԱՍ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԵԱՆ

(ՅՐԱՄԱՍՈՒԹԻՒՆ)

ԱՆՁԵՐ

(Մեր ժամանակներ)

ՎԱՐԴԱՊԵՏԸ, Ա. ԱՇԱԿԵՐՏԸ, Բ. ԱՇԱԿԵՐՏԸ, ՄԻՍԱ ԱՇԱԿԵՐՏԵՐԸ

Կը քալէին ճամբէն: Թարթը լեռան ստորոտէն կ'անցնէր հիմար ան: Ամառնային օրը իր երկնային կը դիմէր ատենէ մը ի վեր: ու իբր մեղմօրէն, զրեթէ անզգայիտեան աւելի արագ, քիչ մը անհամբեր կարծես: Առ նստւ, կարծես, երկնքին մէջ ամպերը ատենէ մը ի վեր կ'սխալին սպասել... Կ'սխալին պատրաստուիլ վերջապէս խրատմանին, թոյրերու վստակման ուրախութեան: Տարուան այս երկնային, աւելի՞՝ քան ուրիշ երկնային: Առ երկիրը կ'սկսէր ճնտղնտղ լռել երկնքին հանդէպին համար: Յանկարծ Աճծեիւսի կոչնակը ճնշեց լեռան վրայի վանքէն: Վարդապետը կանգ առաւ, աշակերտներն ալ: Այդ պահուն — ճիշդ — յեղակարծօրէն՝ երկնքին մէջ հրափայեցան ամպերը. մէկէն՝ տարօրէն խորացած երկնակապոյտին մէջ, գիւմիւլիւսները անհուն վարդերու պէս վառեցան...

Ա. Աւակերտ. — Վաղը վարդափառ է:

Բ. Աւակերտ. — Այս կոչնակը, վերի վանքին մէջ, Վարդափառի նախատեսակին հրաւերն էր:

Ա. Աւակերտ. — Ու այս ամպերը, այսօրէն յանկարծ, իբր քանդակներու կոչի՞ ըսցալուսած, հրաշակերպուած այս երկնային մէջ...

Բ. Աւակերտ. — Գիտք ըսէիք...

Վարդապետ. — Այո, Այլակերպութիւնը կը պատմեն:

Ա. Աւակերտ. — Կը խորհրդանշեն:

Վարդապետ. — Այսպէս պէտք է եղած ըլլայ: Ամէն օր իրենց հետ էր. ու իրենց մարդերը, մարդ մը միայն կը տեսնէին, կրնային տեսնել Անոր մէջ. անշուշտ բարձր իրենցմէ, շատ վերը՝ իրենց անձերուն վրայ... Բայց մարդ մը, ի վերջոյ, ինչպէս մենք, այս ամբողջ օրը այս ամպերը՝ ամպեր միայն տեսնէր մեր գլուխներուն վերեւ: Բայց հիմայ երկնքներու լայնին մէջ լռնորհին մէջ, փոխակերպուած են, պայծառանկերուած անհուն վարդերու օր կը վառեն. աւելին՝ անհուն, երանգեղէն, բոցեղէն, իբր հոգեղէն էութիւններուն իրենց ալ զինքը տեսնող այսպէս մէկէն, յեղակարծօրէն յայտնուած շնորհքի մը մէջ՝ լուսատեսիլ...

Ա. Աւակերտ. — Ատուածատեսիլ...

Բ. Աւակերտ. — Որ կը խօսէր վերադարձած, վերայայտնուած մարդարէններուն հետ. երկնային էութիւններուն հետ:

Վարդապետ. — Ինչպէս այս ամպերը՝ արեւու լայնին իր մէջ ցարդ թաքցուած ու հիմայ մէկէն դուրս բերած թայրերուն հետ կ'երգեն, կարծես, զայնորու սա անհուն երգը:

Միսա աւակերտներ. — Նրանքներուն սա անհուն համբարը:

Ա. Աւակերտ. — Հօրիգոյնի ետին անտեսանելի բայց ներկայ Արեւուն մէկ անտեսանելի ու խորհրդաւոր շնորհքով:

Բ. Աւակերտ. — Իբր թէ անոնցմով ինքզինքը ուզէր յայտնել:

Վարդապետ. — Ինչ կը թափ թէ այս լեռան վրայ իր Պայծառակերպութիւնը իր կարգին խորհրդաւոր շնորհքով կ'ապրէ: Կ'ապրէ իր համար Գեղեցկութիւնը ինքնին, ու հասկնալու նաեւ այն բանը որով միայն բուն Գեղեցկութիւնը արեւած է երբեք տեսնել մարդոց՝ Ներշնչումը:

Վասնզի այն՝ միակ անգամը եղաւ ուր իր բնականը արժանի աստուածային գեղեցկութեանը մէջ երեցաւ ինք Պայծառակերպութեան:

Ա. Աւակերտ. — Ըսել է Պայծառակերպութեան՝ որ պիտի հասկնանք Գեղեցկութիւնը:

Բ. Աւակերտ. — Թէ Գեղեցկութեան՝ Պայծառակերպութեան:

Վարդապետ. — Երբեք ալ: Նախ, անշուշտ այս երկրորդը, Քանի որ, ըսի, իր պայծառակերպութիւնը իրեն արժանի գեղեցկութեանը իր երեւան էր իրեններուն. մէկ անգամ մը համար որ գտնէ պատմուած ըլլայ:

Ա. Աւակերտ. — Բայց մանաւանդ Զեղ կը թափ թէ Պայծառակերպութեան՝ որ պէտք է հասկնալ Գեղեցկութիւնը:

Վարդապետ. — Ըսիք:

Միսա աւակերտներ. — Խորհուրդ մը ուրեմն Գեղեցկութիւնը ինքն ալ:

Վարդապետ. — Խորհուրդ մը՝ այո՛, որ աւելի խորին խորհուրդով մը պէտք է հասկնալ:

Ա. Աւակերտ. — Այո՛, կ'երեւի, հասկացման օրէնքը Հոգեկան Աշխարհին մէջ:

Վարդապետ. — Այդպէս նիստականին մէջ ամէն ինչ իրմէ աւելի խոնարհով, տարեցանով կը բացատրուի: Հոգեկանին մէջ ընդհանրապէս Պարկայտի մը մէջ ամէն ճարի գիւրջը իրմէ աւելի վար եղողներուն դիրքով կը բացատրուի ու ի վերջոյ ամէն ճարեկանը յատակին ուղղութեամբ: Գեղեցկի կատարուածի մը մէջ, ընդհանրապէս, իւրաքանչիւր ճարի դիրքը ու ձև մաքուր կատարուածին տիրակալութեամբ ու հաւանքանշանին հանձնարէն եկող գեղեցկութեան իմաստի մը օրէնքով: Կոն՝ վասնզի, խորհուրդ գտնելին համար դրուած է և ոչ թէ գտնելի խորհուրդին համար: Այսպէս և խորհուրդներու ներառականութեան մէջ, խորհուրդ մը օտարական, դրական միտքի համար անհասկնալի բան է. բայց մեր հոգեկան տեսողութեան համար ինքնայատուակ լայն մը անհուն Ահա թէ ինչն աւելի խորին խորհուրդ մը եկող այդ լայնով կրնայ ըլլալ որ նուազ խորունկ խորհուրդ մը բացատրուի:

Ա. Աւակերտ. — Ըսել է Պայծառակերպութեան խորհուրդով պիտի հասկնանք Գեղեցկութեան խորհուրդը:

Միւս առակներէն. — Ի՞նչ պէտք է:

Ա. Առակներ. — Ի՞նչ է Պայծառակերպութիւնը:

Վարդապետ. — Ինչ որ իր թաղանթն ունի թանկէ՜ր՝ աստուածայինը, և որ չէր երեւէ իր աշակերտներուն՝ իր մարդկային ամենօրեայ կերպարանքին վրայ, բայց ասիկի, առանձին շնորհի պատճառ մը, կ'երևի յանկարծ իր վրայ անոնց պաշտօնային նայուածքներուն: Այդ երկնային բընութեան գերագոյն լոյսին մէջ իր ամէն օրեաւն կերպարանքը մէկէն կը փառաւորուի. իբրեւ՝ այդ կերպարանքին բոլոր տարրերը յեղափարծուին ձուլուէին. միանային, աւարտանային իրենց խորէն եղող այն լոյսին մէջ՝ հրաշափառեալ, հրաշափառեալ:

Ա. Առակներ. — Ուրեմն Պայծառակերպութիւնը իր մարդկային կերպարանքին այլակերպումն է իր աստուածային բնութեան յայտնութեանը մէջ:

Ա. Առակներ. — Բայց ի՞նչ կապ՝ այն բանին ու Գեղեցկութեան մէջ:

Վարդապետ. — Այնպէս ալ մենք՝ իրերուն, մարդերուն ու անոնց կեանքին, ու մեր իսկ անձին մտերիմ լինելութեան՝ առկէն ու մէջէն կ'անցնինք մա՜նք որ, անհաղորդ՝ անոնց ու անոնց մասերուն խոր եղող թաքուն բայց իրաւունքն ու միակ էութեանը: Այդ ամէնը մեր առօրեայ նայուածքին կ'երևի իրենց դուրսով միայն. իրենց նիւթականութեանը մէջ միայն: Այդ ամէնը մեզ կը հետաքրքրեն օտարաբար, մեր գործնականին հետ իրենց առնչութեանը մէջ միայն: Ձանտնք կը տեսնենք առ հասարակ մեր զանազան պէտքերուն համար գործածելի, իրենց զանազան մասերովը օգտագործելի իրք առարկաներ կամ էակներ, մեր տեսնական կամ ընկերային առօրեայ կեանքին հետ իրենց յարաբերութեանը մէջ: Մէկ խօսքով՝ առօրեայ գործնականին հետ առօրեայ իրք տեսնանք ու կը մտածենք զանոնք: Սա չափարք է՝ կը մտնուի, կ'ուտուի. սա՜ աս տեսակ ծառն է՝ ասկէ առ տեսակ տախտակ կը շինուի. սա ընշանմի է՝ գործադրուելիք ան է. սա քարեկամ՝ վախճանիք՝ շինել անինք իրմէ:

Բայց քաջաւորի պահերու՝ կրնան միամտի ու միեւնոյն ատեն այլապէս իրարափանց զառնալ մէկէն մեր աչքերը. կրնայ թուելու գործնականին, օգտակարին շահագրգռութիւնը մեր մէջ, անշահախնդիր զանալ մեր արամադրութիւնը ու, փոխարէն՝ ընդհանրապէս խորհուրդին շահագրգռութեամբը կրնանք լարուիլ. յանկարծ՝ այն ատեն մեզի կը յայտնուի այդ բոլորը ներթափանցող թաքուն կեանքը՝ Տիեզերականին մասնակից: Ու այն ատեն այս բոլորը իմանալի լոյսով մը կը յայտնուի մեզի՝ ի Գեղեցկութեան կը պայծառակերպուի:

Ա. Առակներ. — Ի՞նչպէս կը տեսնանք զանոնք այդ իմանալի լոյսին մէջ:

Վարդապետ. — Ոչխարն, ճառ օչխարը իր խառնը քայտութեանը խորհուրդին մէջ, ծառը, ճառ ծառը՝ իր կարծես մեզ հետ մտերիմ ետեւութեանը, իր ապրումին հանգարտ կշռոյթին մէջ:

Բնականին ու քարեկամը մեր ու մարդոց կեանքին ճակատագրական եղբորութեանը մէջ տեղ կ'առնեն. կը բանաստեղծանան:

Ա. Առակներ. — Ի՞նչպէս թէ կը բանաստեղծանան:

Վարդապետ. — Վասնզի Բանաստեղծները ու ամէն տեսակի իրական Արտեստագէտները այն մարդերն են որոնց մասնաւորաբար տրուած է մեզմէ աւելի խոր, աւելի ուժեղ կերպով մը իրերուն, մարդերուն ու անոնց կեանքին այդ տեսակի Տեսիլը ունենալ:

Ա. Առակներ. — Ինչպէս այն աշակերտներուն տրուեցաւ զինքը աստուածակերպուած տեսնել:

Միւս առակներէն. — Մեզ կը թուի իմայ թէ՛ այո՛:

Վարդապետ. — Մեր զբաղան գիտութիւնը կը շարունակէ՝ մեր առօրեայ գործնականութեան ուղղութեանը մէջ նկատել բնութեան իրերը, անշուշտ աւելի առաջ՝ երթալով: Մեր գիտութեանը այսպէս՝ Բովանդակէն կը քակէ, կը առաւելանէ: Եւսկները և ասոնցմէ անոնց ներկայացուած երևոյթները. այս է իր վերացումը հոլովումը: Ու աւելին՝ այդպէս Բովանդակէն իր վերացումը էակները և երևոյթները նստկանութեամբ իրենց մասերուն կը բաժնէ զանոնք. իրենց տարրերային պայմաններուն կը վերածէ, ու այդ է իր վերլուծումը: Կը գտնէ այսպէս մեր գիտութեանը թէ ինչինք կազմուած են, ինչ նիւթերէ բաղկացած են մեր տեսածները իր նկատուի յետոյ տարրերը, պայմանները վերաբաղագրելով ըստ կամ, այսինքն մեր օգտակարութեան համար, մեր հարաբարութեան համար իր օգտուը շինել: Այս է իր նամադրութիւնը: Ամէն ինչ ու էակ միմեկին, մեր գործնական ու զբաղան գիտութեան համար նիւթական տարրերէ բաղկացած նիւթական մասերու գումար մը կը թուի, անհրաժեշտութեան, տրուած ըլլալով իր միտումը և իր մէթոտները:

Բայց անոն որ Արտեստագէտին հայեցողութեան առկէ ամէն ինչ իր բուն և միաբան կեանքը կը վերադառնէ, մարմնացեալ իմաստ կը գտնայ: Արտեստագէտն ալ իրաւ կը զատէ, կը վերացնէ իր մը, էակ կը կամ անպրոք լինելութեան մը մնացեալ թանձրացեալ ամբողջէն. բայց այդ՝ կ'ընէ լաւագոյն կարենալ ըմբռնելու համար զանոնք՝ անոնց խորը իրապէս գոյ, ու անոնց մտերիմ էութիւնը կազմող՝ իրենց կենդանի իսկութեանը մէջ: Բոլոր և իրաւանշուի էակ ու ապրում կը կարգի Բովանդակի խորքին օտարաբայ Տիեզերական խորհրդաւոր Գոյացութեան: Արտեստագէտն ալ վերացուած էակը կամ պարտմի լինելութիւնը կը նկատէ զայն բաղկացող մասերուն մէջ որով և վերլուծումը ըրած կ'ըլլայ. բայց այդ վերլուծումը չի նմանի գիտականին՝ որ անհրաժեշտութեան կը նիւթացնէ, կը զիականցնէ իր առարկան զայն իր բաղկացողի տարրերուն վերածնելով: Արտեստագէտին վերլուծումը կայ իբր միջոց մը գտնուած մասերը անոնց արտապետող, զանոնք իմաստաւորող ու կենսաւորող իրենց իսկութեանը մէջ լաւաբոյն մացնելու, ուր այդ

մասերը իրենց իրաւցնէ կենդանի արժէքը պիտի գտնեն: Ու այս է Արուեստագետին համադրութիւնը: Ամէն իրաւցնէ արուեստագետական տեսիլք, այսպէս, իր առարկային զգայի թանձրութեանը մէջ մարմին առնող քնազանցակամ հասկնգործիւն մըն է ինքնին:

Ճարտու եղբերքիս սա նոճին, բուսարան Ձրաքեանին համար, իր կոնսան ծառերու վերացեայ տեսակի ստորեգելիքին տակ խորհուած, նոճիի օրինակ մըն է միայն, նոճիներու տեսակին բնականութեան օրէնքներովը գոյ. բայց նոյն այս նոճին նոյն Ձրաքեանին բանաստեղծական հասկնգործութեան պիտի երևէր այս երեկոյնի ամբողջական իրականութեանը մէջ տեղ առնող իրաւցնէ, ազդող, սիրուելիք էակ մը, որ իր վերամարմնիկ բուռնը, ճիւղերովը ու տերեւքովը միասնութեամբ պիտի յայնուէր իրեն իր կոնսան մը, իր բառերով, աղուհնէ, կնդրկաբայ, կուսնոփով կեանքի մը որ խնկալի ազդեք մը կարծես՝ երկրէն կը բարձրանայ, այս իրիկուն, Անանցին անզգայեցեան մէջ: Պիտի երևէր իրեն այս նոճին, այս երեկոյնի մէջ, իրբն Տիեզերական Անանց կեանքին մէջ ամբողջականութեանը, մէկ պահը որ ռարիշներէ աւելի երկանդորէ յարմար է խորհրդակնելու զայն:

Ահա այս նոճին, Սպիտակայի բացատրութեամբ sub specie aeterni, դիտուած: Բայց այդ հասկնգործութեանը մէջ կը ներկայանայ ան միևնոյն տանն բանաստեղծական իր այլակերպութեան մէջ վերջապետութիւն:

Ա. Ասակերտ. — Կը հասկնանք ուրեմն Բանաստեղծները, Արուեստագետները իրերուն, էականութեան, բնութեան ու կեանքի այդ տեսակին հայեցողական տեսիլքը տանցողներն են:

Վարդապետ. — Ու անոնք օտարուած են տակալին իրենց այդ կարգի տեսիլները այլազան նիւթեղեններու միջոցաւ աւարկայացնելու, մեզի զգալի դարձնելու կարողութեամբը. մեզի համար այդպէսով Գեղեցկութիւն ստեղծելու շնորհովը:

Բ. Ասակերտ. — Ի՞նչպէս թէ Գեղեցկութիւն...

Վարդապետ. — Է՛՛ այն, բանաստեղծը բառայինքով, երաժիշտը զուտ ձայններով, նկարիչը գոյներով, քանդակագործը ու ճարտարագետը գիծերով, մակարդակներով կ'անգագան. ներքով մեզի նորէն քննութիւն մը կուտան, իրականութիւն մը կը պատկերեն, բայց այդ նոր, այլազանգետը բնութեան մէջ սովորական իրականութեան ընտրուած կ'գործին մէջ ընդունուած են միայն այն տարրերը որոնք պիտի խօսելին՝ իրենց բանաստեղծներու, արուեստագետներու տեսիլքին մէջ, էականութեան, ու անոնց կեանքին իրր իմաստը, գաղափարական գոյացութիւնը բռնուած իսկութեանը մասին: Հարգաւոր արուեստի գործին մէջ այդպէս օշիւնէ, ոչ մէկ բառ, ոչ մէկ ձայն, ոչ մէկ շնչոտ, ոչ մէկ գիծ, գոյն ու ձև պիտի գտնենք որ օտար ու անտարբեր մնայ Գաղափարին. ամէն ինչ որ կայ հոն, կայ յանուն այդ Գաղափարին. անոր ամէն մէկ զգալի մասը իմանալին մէջ էփոխադրուած է. ինչպէս իմանալին իշխած հոն զգալին մէջ, զգալի դարձած: Ու այս ինչ է Գեղեցկիւն:

Ա. Ասակերտ. — Ասոր համար է որ Արուեստագետը բնութենէն երեւոյթները միայն կ'առնէ, գոյն, ձև, ձայն ու կը ձգէ մնացեալը:

Բ. Ասակերտ. — Այո՛, կարծես որպէսզի աւելի ազատութեամբ զննէ անոնց տակ իր տեսիլքէն իրին յայտնուած զուտ ուժեղէն, որդեղէն գոյացութիւնը: Ձանց անուում է հոն զգալի երկայնութեան տակ անոնց թանձրացեալ սովորական մարմինը, որպէսզի անոնց տակ աւելի ազատութեան տեղ առնէ ուժեղէն գոյացութիւն մը:

Վարդապետ. — Ճիշդ այդպէս: Եւ աւելին՝ այդ ընտրուած, իրր վերացուած տարրերը՝ գաղափարէն եկած ու գաղափարին կողմէ պարտադրուած նոր կարգի մը օրէնքով համադրուած կը գտնենք Արուեստի գործին մէջ. իսկէն մասին այլապէս պերճախօսող համեմատութիւններու մէջ վերադրուած, որդեղէն անտարբեր արժէքներով ցցուին:

Ա. Ասակերտ. — Ասոր համար է որ բնութեան կշռաքնները ու ցնդաշնակութիւնները կը գտնենք հիմայ արուեստի յօրինումին մէջ այլապէս պայծառ, յստակ, իմանալի դարձած:

Բ. Ասակերտ. — Աւելի զո՞ւտ, կ'զոր է տիրական յայտնուող:

Վարդապետ. — Ճիշդ այդպէս: Եւ արդէ՛նքը ասոր, ինչ որ Արուեստագետը իրր խորհրդակնելու իսկութեան, Թաքուն ու սրբութեան կեանք, իմանալի եւ տիեզերական Մաքնութեան իւր մէջ յայտնազգացեր էր էականութեան ու անոնց ազդուութեան խորը՝ իր գործին մէջ՝ ամբարտօնէ փոխանցուած՝ կը գտնենք հոն երեւող բառերուն, ձայններուն, գոյներուն ու ձևերուն, անոնց մէջ կարծես ազատութեան շնչող ու շնչող շունչ իրբն, զանեք իմանալի շողիւններով լուսաւորող, զանեք իմանալի ուժով մը միասնեւորող, իմանալի ու Տիեզերքի Սիրտին, իրբն Առտածոյ շողիւնէ եկած սիրով մը կենտաւտող: Այդպէս է որ, կ'ըսեմ, Արուեստի գործին մէջ մեր առօրեային մաս կազմող բնութիւնը, անոր իրերը, էակաները, անոնց կեանքը յայտնող եղելութիւններն ու լինելութիւնը կը գտնենք դարձեալ. բայց այս անգամ այդ ամէնը նորաստեղծուած են կարծես, գաղափարականին մէջ այլակերպուած: Պատահաբար զուտ Առտուածային յաւերժական իտիներուն մասնակից դարձած, մէկ խօսքով ի Գեղեցկութեան պայծառակերպուած: Միւս ասակերտներ. — Կը հասկնանք այս, հիմայ, ի Գեղեցկութեան պայծառակերպուած...:

Ա. Ասակերտ. — Ու, բանաստեղծին հետ խօսելով, հոն՝ (այդ արուեստի բնութեան մէջ) ամէն ինչ կարգ է միայն ու Գեղեցկութեան, Պերճանք, Անգործութեան ու Հնչեցութեան(*):...

Բ. Ասակերտ. — Գերբերային պերճանք մը, անգործութեան մը կ'հնչուութիւն մը...:

Միւս ասակերտներ. — Գայծառակերպութեան լոյսին մէջ յայտնուած:

Ա. Ասակերտ. — Այդ լոյսը սակայն ինչպէ՞ս կ'այցելէ մարգերու նայուածքին:

Բ. Ասակերտ. — Գլուխ Վարդապետը: Բացառ-

(*) Là tout n'est qu'Ordre et Beauté, Luxe, Calme et Volupté... (Baudelaire):

ռիկ մարդեր կան որոնց հայեցողությունն կը տրուի այդ լայն տեսնել առօրեայ իրականության վրայ ցախած ու զայն պայծառակերպող ու որոնց տրուած է զարգծող այդպէս ի գեղեցկուքան տեսածնին կրենալ սենեակ յետոյ արուեստի իրագործումի մը մէջ:

Ա. Ասակերտ. — Այդ լայն տեսանալու համար իրենց աչքերը պատրաստ են միշտ ու իրենց արուեստը իրը այդ սենեակը կատարելու կարողութիւն, հարստութիւն նայելու՝ պատրաստ՝ միշտ. բայց ինչու էն կրնա միշտ ուսնենալ այդ տեսիլներէն, որով է իրենց վարպետութիւնը յաճախ զուր տեղը կ'ոպանէ իրեն համար եւեթ տեղեւոր ու զինքը շարժման հանդի այն խանդին որ այդ տեսիլէն պիտի զար իրեն: Յայտնի է որ այդ պահներուն Ռանաստեղծը ու Արուեստագէտը բանի մը կ'ոպանեն զոր ինքզինքնան տալ չէ իրենց մեղքը: Ճիշդ ինչպէս ամէն արուեստը ով պատրաստ նաւը կ'ոպանէ հոգեւն այն շանչին զոր ինքը իրեն չի կրնա տալ ու որ պիտի գայ ուսնենել ու անգիմարդելի ու նշտադին մղուել մը զորուսթեմբը հանել զինքը զպատ ծափանել:

Վարդապետ. — Կ'ոպանեն ներշնչումին. բառ մը չէ ան. ինչնէ ի վեր բոլոր խոր տեղեւորները գիտեն, անժառանգորեն փորձած են անոր գոյութիւնը: Առանց ներշնչման արդասարեք անտիպին՝ բոլոր կարողութիւնները — վարպետութիւն, տաղանդ կամ հանճար — ամառ կը մնան, բոլոր բարի կամեցողութիւնները ու հիգրը պարագրիւն. առանց անոր ծնած դործը՝ մեռելածին է: չի կրնա իրը կենդանի գեղեցկութեան արժէք անցնել ժամանակներուն: Արդ, ներշնչումը պիտի որուն որ մարդը ընդունել գայն: Այդ լայն ուրեմն ի վերջոյ շնորհ մըն է մարդոց, շնորհներուն գերագոյնը այս աշխարհի վրայ — Ու ոչ ոք գիտէ, ամենէն թէ ինքը թերեւ, ան որուն կրնայ այցելել այդ շնորհը, թէ ե"րբ պիտի գայ ան ու ո"ր կողմէն... Չ'սպասուած՝ կրնայ գալ. սպասուած, նոյնիսկ օրտագրիւն ըլլածացուած՝ չի գալ: Անոր գիմաց՝ մարդը կրաւորական է միշտ:

Ա. Ասակերտ. — Ճիշդ ինչպէս Այլակերպական լինալ լայն գերագոյն շնորհ մը նշուալ այն երեք աշակերտներուն:

Բ. Ասակերտ. — Նիւնթուն ու Նորերուն ներշնչումը կ'աւանդ կը նմանի ուրեմն մեծ խորհրդագրածներուն Այցիլութիւնը կ'աւանդ. ունի՞ նայն բնութիւնը անոր հետ:

Վարդապետ. — Նայն բնութիւնը՝ անտարակայտ՝ Ներշնչումն թէ Այցիլութիւնն առաջ՝ մարդուն հոգին սպասուած, անկնութիւն, խառնվել է համակ՝ ներշնչումին թէ այցելութեան հետ՝ ամենազօր վտարութիւն մը ու ասով՝ վսեմական խաղաղութիւն մը կ'իջնէ յանկարծ նայն հոգեւն մէջ: Վտարութիւնն ու խաղաղութիւնը զօր կրաւորապէս կ'ընդգրկին հոգին՝ հակառակ որ անոնցմով գերագոյնապէս գործած կը դաւնայ ինքը: Որքան կարելի է հասկնալ միտքի. ներուն պատմածն, անհեք ամենքն ալ համաձայն են վիպելու թէ խորհրդագրածացական Այ-

ցելութեան իրենց պարզեւած պշնամին տեսնի՝ տեսակ մը անհուն ներկայութիւն կը յայտնուի իրենց, կարծես կուտայ ինքզինքը իրենց. կենեքի, սիրոյ ներքոյ ու միանգամայն քաղցր լիութիւն մը՝ որուն մէջ կ'ընկուտի հոգին: Ինչ որ կը յայտնուի այդպէս, ամենաւն վիպական մարմը սիրոյ գալացութիւն մըն է, սիրոյ էություն մը: Բանաստեղծը, արուեստագէտը աւելի երկրային, իրերային մակարդակի մը վրայ նայնը կ'ըզան ներշնչումին տակ, անոր լոյսովը կը տրուի իրենց տեսնել իրերու սովորական օարուսածքին կերպարանափոխութիւնը, երբ անհեք հոյն տեղ առնող միակ, իմանալի էությունն կը յանկարծ կը ծծէ կարծես այդ իրերուն ու անհեք տարբերուն բաղմունքները՝ միակ իսկականութեան մը մէջ, որուն լոյսին տակ կը հրաշափոխուի այդ տարբերուն սովորական տեսանելի կամեմատութիւններն ու արժէքները. այդ անձանթն ու նորարհիկ լոյսին մէջ կ'անդադարանան, կը միահառնին բոլոր տարբերը. քաղցրութիւնն է որ մի կ'ըլլայ ու միակ ներկայութիւն մըն է որ բոլոր այդ տարբերով կը յայտնուի: Ներշնչումն չուի գտնի է՝ ուր Գեղեցկութիւնը ինքնին կը յայտնուի բանաստեղծին, արուեստագէտին: Ինքը, բանաստեղծը մաս Տիեզերքին՝ ներկայ կ'ըլլայ Բաղմունքային Ներկայութիւն՝ մասի մը մէջ, որ իր անսխլին առիթ տուող իրն է կամ էակը ինքնին, ու որ հիմա կ'երեւայ իրեն պայծառակերպութեամբ: Ներկայութիւն՝ գերագոյն ներկայութեան մը որ ինքզինքը կուտայ Տիեզերական սիրոյ մը մէջ. այդ շնորհուն ունեղիպութեամբ՝ անա ներշնչումը: Գրեթէ նայն բանորդ պէտք չեղան խոսելու համար Այցելութեան մասին:

Ա. Ասակերտ. — Այն ատեն ինչ տարբերութիւն ներշնչումին ու Այցելութեան մէջ:

Վարդապետ. — Ըսի՞ աստիճանի, մակարդակի տարբերութիւն. ու նաև աղբիւրին՝ ներշնչումը պիտի ըսի տիեզերքին ներգոյ (immanent) անուամբայինն յայտնութեան շնորհք մըն է մարդուն, այցելութիւնը անդրգոյ (transcendent) անուամբայինն:

Ա. Ասակերտ. — Միշտ շնորհք մը, վարձք մը:

Բ. Ասակերտ. — Բայց ոչ անհրաժեշտ վարձք մը:

Ա. Ասակերտ. — Ինչի՞ վարձք՝ ասկայն:

Վարդապետ. — Նախ անշուշտ չաւատքին:

Ա. Ասակերտ. — Այսինքն:

Վարդապետ. — Այսինքն հոգեկանին օտարագործին ունենալու կարողութեան ու արամագրութեան:

Բ. Ասակերտ. — Այլակերպելու, հաւատարար, այդ տեսնելու շնորհք իր աշակերտները:

Վարդապետ. — Ու մարդոց մէջ ալ համեմատայնութիւնը հաւատքի կարողութիւնն է:

Ա. Ասակերտ. — Այսինքն Բանաստեղծը, Արուեստագէտը, Խորհրդը չենք որ, Սարքը անհեք են որ հոգեկանին ներկայութեան կրնան ու տրամադրի՞ր են գաւառելու:

Բ. Ասակերտ. — Ու աչք ունի անոր համար:

Վարդապետ. — Անշուշտ: Արեւուն լայնը չի յայտնուի կոյրերուն. ու իմանալի լայնը հոգեկան կոյրերուն՝ մանաւանդ անհեք որ կամաւոր կոյրերն են անոր:

Բ. Առակները. — Բայց հաւատաքը կը բաւէ որպէսզի շնորհուի ճեւիւղը:

Ա. Առակները. — Կարողութիւնը չի բերեր ինքնին ներշնչումը:

Վարդապետը. — Պէտք է դուռն Եւ Սէրը, այն Սէրը որով սիրողը դիտէ մտնալ ինքզինքը՝ յայտնադէպ ներկայութեան յանձնուելու համար: Կը խորհիմ թէ գէպի իրենց Վարդապետը սիրոյ յորդումի մը պահուն էր որ ընտրեալ երեքը՝ տեսնել գինքը պայծառակերպուած:

Ա. Առակները. — Ու հետեւաբար ալ Արտաւառադէտին ներշնչումը կրնայ դալ միայն Պղատին յատկանշած Սիրոյն մէջ:

Վարդապետը. — Ստուգուի:

Բ. Առակները. — Կրնայ գալ... բայց կրգա՞յ: Վարդապետը. — Այդ՝ Ներգալ իորհուրդն է ինքնին. ոչ ոք պիտի մտնէ անկէ ներս:

Բ. Առակները. — Հաւատքը ու Սէրն ալ եւ դիտած որ զերծ չեն անձկութիւնէ: Սղեակաճառը մը չէր գործիք աննշմարէ կեանքին մէջ, ուր հաւատացողին չեն խնայուիլ տարակոյտի մարմնները ու սիրողին՝ իր սիրոյ առարկային՝ երբեմն անհուն պապակը: Վկայ մեր նարեկացին:

Ա. Առակները. — Բայց ներշնչումը երբ դուրսէ այդ եղեակաճառը: Սղեակաճառը: Սղեակաճառը: Կուգայ այն՝ ինչ որ Արիստոթէլ զարաւորեալ կը կոչէ:

Վարդապետը. — Ճիշդ, չիշդ. ու զարաւորեալին վերին տեսակը մեր կրօնքին որովհետեւ ու խառնացած Միխիմարութիւնն է. այն՝ զոր շօշին խառնաց, Սուրբը: Որ չէ մտաւցումը մասին, ինքեակաճառութեան որոնք միշտ պիտի ըլլան մարդուն հետ այս աշխարհին վրայ, այլ որ առնէ փրկանքը պապակէն է, պայծառակերպումը վերին սրակէ Հրեանքի մը: Ներշնչումին մէջ ալ Արտաւառադէտը չի մտնար զգալի իրերը բայց աննշմարէ ինչ ներկայութեան յայտնուած պահուն իսկ, անոր իր ճեւիւղը իր հոգեւոր պարապը կը լեցնէ Լիութեանքը մը որուն միտն առնուն է Ուրախութիւնը: Տիեզերական էին մեր մէջ հասեցած ջաղջրադէպն ու լիմադրոյն հաղորդութիւնը՝ հաւատքի՝ նշանութեան:

Ա. Առակները. — Վաղը ուրեմն, ի Գեղեցկութեան Հրեանքի տունն է միտաճառայն:

Վարդապետը. — Ճիշդ խոսեցար:

Վերջապէս շատեց մարած էր արդէն, բայց անկէ արձագանք մը, այլապէս չառաջոյն՝ կը շարունակուէր հիմայ իրենց ներքոյ: Գաղափարները կը բացաժառէին իրենց ներքառաք, պատանին հոգիներուն երկինքին մէջ, անասելի լոյսի մը ներկայութեամբ լուսաւորուած՝ ամպերուն նման: Պայծառակերպուած գաղափարներուն ներերկինք մը իբրեւ թէ բացուած ըլլար իրենց մէջ:

Ա. Առակները. — Աղէկ է այստեղ, այս երեւոյ, վարդապետ:

Բ. Առակները. — Այս լեռը ներշնչող է կարծեալ, այս երեւոյ, վարդապետ:

Ա. Առակները. — Գիշերը մեծ աստղերով պիտի ըլլայ: Գեղեցիկ պիտի ըլլայ. աւելի վեր ելլենք գէպի լեռը:

Միւս առակները. — Աւելի վեր ելլենք գէպի լեռը, հոն մնանք:

Վարդապետը. — Վրան չուրինք, պէտք է շարունակենք մեր ճամբան, առաջադիմ:

Գ. Ռ. ՊԵՐՊԵՐՆԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

Ս. ՊԱՏԱՐԱԿԱՅԻ ՆԵՐԿԵՆՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

(Պողոսական եղանակներ), Հաւաքեց եւ դաճակեց Բաղնայի խառն խումբի համար, Հ. Մովսէս Վ. Սրապեան. Վիեննա 1936, 40 էջ 40, գլխի 8 զուլից. ճշ.

Ժամանակէ մը ի վեր, Վենետիկի և Վիեննայի Միխիմարեանները — որոնք մէջ չեն պակսիր պատրաստուած մասնագէտներ — սկսած են երաժշտական դարձեր ևս կրատարակել:

Վերջին տարիներու ընթացքին, այս ուղղութեամբ առաջին քայլն առնողը եղաւ Հ. Ղեւոնդ Վրդ. Տալեան, իր սեկայից Հաւատացեալքով, որուն յանձնարարութեամբ Վենետիկի (քառասուն ձայներու դրութիւնը) առիթ ընծայած էր մեզի արտայայտուելու Վիեննայի նայնայն սիւնակներուն մէջ (տե՛ս 1934 Յունիսի թիւը), եւ քննադատելու դայն՝ իր ոչ-հայեցի հանգամանքին համար: Գործը — Սուրբ պատարագի երգեցողութիւնները — զոր հանրութեան կը ներկայացնէ տարւոյ Հ. Մովսէս Վրդ. Սրապեան, երկրորդն է Միխիմարեաններու երաժշտական կրատարակութիւններէն, որուն իսկական արժէքը գնահատելու համար, աւելորդ չհինք նկատել յետադարձ ակնարկ մը նետել զինք կանխող երկասիրութեանց վրայ, իրեն տալու համար արժանի տեղը նախորդներուն բացած շարքին մէջ:

* * *

Մեր մէջ Սուրբ Պատարագի երգեցողութիւնն առաջին անգամ ներդաշնակողն եղաւ Քրիստոսափոք Կարա-Մուրաճ (ծն. 1854 * 1905), Հաղիւ քառասուն երաժշտական թերի գաւառաբարակութիւն մը, անիկայ սկսած պայծառիւ այն խմբակին գէժ քրուան սկզբունքն էր մէջ ձայնով երգել՝ ճշմանի որ Աստուած մէկ էր: Կարա-Մուրաճ իրեն նշանաբան ըրաւ Բաղնայի տարածել, հակառակ իր գէժ յարուցումած ահաւոր հայածանքին. որմէ ազատ պիտի չմնար նաև Կոմիտաս Վարդապետ տարիներ ետքը: Իր պատարագը աղքատ է ներդաշնակութեամբ, և զուրկ՝ գեղարուեստական արեւէ շնորհէ, քանի որ առ այդ թալու-